

GEA COLLEGE – CENTER VIŠJIH ŠOL

DIPLOMSKO DELO

SIMON SMERKOLJ

GEA COLLEGE – CENTER VIŠJIH ŠOL
Višješolski študijski program Organizator socialne mreže

NAMESTITVENA PODPORA ZA BREZDOMNE ŽENSKE
Diplomsko delo

Mentorica: Sanja Brezničar

Avtor: Simon Smerkolj

Ljubljana, 2021

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici Sanji Brezničar za podporo glede izbire teme in koristne napotke ter usmeritve pri izdelavi diplomske naloge.

Hvala vsem predavateljem smeri Organizator socialne mreže za posredovano znanje, v katerem prepoznavam ne le strokovno, ampak tudi uporabno vrednost v konkretnih situacijah pri delu in življenju nasploh.

Hvala vsem mojim sodelavkam in sodelavcem Društva prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote, še posebej predsedniku dr. Petru Žaklju za podporo na poklicni in življenjski poti.

Hvala tudi moji družini in skupnosti Betlehem za podporo in spodbude s pomočjo katerih lahko ristem in grem naprej.

IZJAVA O AVTORSTVU

»Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo, ki sem ga izdelal samostojno s pomočjo navedene literature in pod vodstvom mentorja.«

Ljubljana, 9. 5. 2021

Simon Smerkolj

SOGLASJE K OBJAVI ZAKLJUČNEGA DELA NA SPLETNIH STRANEH

»Skladno s 1. odstavkom 21. člena Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah dovoljujem objavo tega diplomskega dela na spletni strani zbirke diplomskih del šole«.

Ljubljana, 9. 5. 2021

Simon Smerkolj

POVZETEK

Diplomska naloga se osredotoča na položaj brezdomnih žensk v Slovenji in njihove nastanitvene možnosti znotraj programov za pomoč brezdomnim. V teoretičnem delu so predstavljene specifičnosti pojava brezdomstva žensk, njegovi vzroki, strategije preživetja in položaj brezdomnih žensk v Sloveniji.

V drugem delu je predstavljena raziskava s pomočjo katere smo želeli preveriti obstoječe stanje na področju namestitvenih programov za brezdomne ženske in njihov pogled na problematiko. Sledi opis programa Resettlement - Namestitvena podpora za brezdomne ženske, ki ga izvaja Društvo prostovoljcev Vincencije zveze dobrote ter poskus implementacije spoznanj za nadaljnji razvoj programa.

Ključne besede: brezdomstvo, brezdomne ženske, namestitvena podpore, spolno specifične storitve, dom

SUMMARY

Keywords:

KAZALO

1	UVOD.....	12
2	TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	13
2.1	BREZDOMSTVO: DEFINICIJA IN TIPOLOGIJA BREZDOMSTVA.....	13
2.2	BREZDOMNI V SLOVENIJI	15
2.3	SPECIFIČNOST ŽENSKEGA BREZDOMSTVA	17
2.4	VZROKI ZA POJAV ŽENSKEGA BREZDOMSTVA.....	18
2.5	STRATEGIJE PREŽIVETJA BREZDOMNIH ŽENSK.....	21
2.6	NASTANITVENI PROGRAMI ZA BREZDOMNE ŽENSKE V SLOVENIJI	22
3	OPREDELITEV PROBLEMA	25
3.1.	NAMEN IN CILJI RAZISKAVE	25
3.2.	RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	25
4	RAZISKOVALNA METODOLOGIJA	26
4.1	OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV	26
4.1.1	Anketa - Programi za brezdomne ženske v Sloveniji.....	26
4.1.2	Intervjuji z brezdomnimi ženskami.....	31
5	PREDSTAVITEV IN RAZLAGA REZULTATOV.....	38
6	PREDSTAVITEV PROGRAMA RESETTLEMENT - NAMESTITVENA PODPORA ZA BREZDOMNE ŽENSKE DRUŠTVA PROSTOVOLJCEV VZD.....	43
7	ZAKLJUČEK.....	47
8	SKLEPNE MISLI	50
9	BIBLIOGRAFIJA.....	51
9.1	LITERATURA.....	51
9.2	VIRI	51
10	SEZNAM PRILOG.....	52

SEZNAM SLIK

Slika 1: ETHOS – Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti.....	14
---	----

SEZNAM GRAFOV

Graf 1: Katere storitve izvajate v okviru vašega programa za pomoč brezdomcem?	27
Graf 2: Ali se v vaše dejavnosti vključujejo tudi ženske?.....	28
Graf 3: Približno koliko brezdomnih žensk je vključenih v vaše programe za pomoč brezdomnim?.....	28
Graf 4: Katere izmed vaših storitev so namenjene tudi ženskam?.....	28

SEZNAM TABEL

Tabela 1: Okvirne ocene obsega brezdomstva v Sloveniji glede na ETHOS kategorije	16
Tabela 2: Dejavniki, ki vodijo oz. pripomorejo k brezdomstvu.....	18
Tabela 3: Katere prostore obsega posamezna enota oz. stanovanje?	30
Tabela 4: Obdelava intervjujev po metodi kodiranja	32

SEZNAM KRATIC IN SIMBOLOV

CSD	Center za socialno delo
DP VZD	Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote
ETHOS	Evropska tipologija brezdomstva in socialne izključenosti
EU	Evropska unija
FEANTSA	Evropska zveza nacionalnih organizacij, ki delujejo na področju brezdomstva
MOL	Mestna občina Ljubljana
RKS	Rdeči križ Slovenije
VZD	Vincencijeva zveza dobrote

1 UVOD

V javnosti je razširjeno mnenje, da je brezdomstvo bolj moški problem. V literaturi ostaja pojav in položaj brezdomnih žensk dokaj neraziskan. Zanimanje za njihovo problematiko izhaja iz moje zaposlitve v programu Celostna pomoč brezdomnim, ki se izvaja v okviru Društva prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote. Izvajalci storitev na področju brezdomske problematike opazamo, da so med uporabniki storitev na področju brezdomstva pretežno moški, a se kljub temu srečujemo tudi z ženskami. V društvu smo novembra lani začeli z novim programom namestitvene podpore za ženske. Ob tem se srečujemo z mnogimi izzivi. Želimo si, da bi s programom odgovorili na njihove dejanske potrebe in jim tako prišli kar najbolj na proti. Zato sem se odločil, da v svojem diplomskem delu raziščem njihov položaj, želje in potrebe na področju nastanitvene podpore.

2 TEORETIČNA IZHODIŠČA

V teoretičnem izhodišču se bom najprej ustavil pri definiciji in tipologiji brezdomstva, nato pa me bo zanimalo, kako obsežen je problem brezdomstva v Sloveniji ter kakšen je položaj slovenskih brezdomcev. V nadaljevanju se bom osredotočil na specifičnosti pojava brezdomstva žensk in njegovih vzrokih. V literaturi sem zasledil, da imajo med brezdomci ženske drugače strategije preživetja kot moški, zato bom posebno poglavje namenil tej temi. V zadnjem delu teoretičnih izhodišč bom skušal orisati položaj brezdomnih žensk v Sloveniji in predstavil namestitvene programe, ki so v naši državi namenjeni reševanju njihove problematike.

2.1 BREZDOMSTVO: DEFINICIJA IN TIPOLOGIJA BREZDOMSTVA

Obstaja veliko definicij brezdomstva. V njih se odražajo kulturno določene norme, standardi, pričakovanja in zakonodaja posamezne družbe (Dekleva in Razpotnik, 2007). Najbolj preproste definirajo brezdomstvo kot pomanjkanje strehe nad glavo oziroma pomanjkanje ustreznega bivališča. Springerjeva (2000, Dekleva in Razpotnik, 2007) opozarja na problematičnost takih definicij, saj zanemarjajo kulturno pogojenost tega pojava. Kot primer navaja (prav tam) Indijo, kjer večina revežev spi na prostem, vendar jih okolica ne dojema kot brezdomce. Na drugi strani pa so v deželah z višjim standardom za brezdomce označeni tudi tisti, ki sicer imajo streho nad glavo, vendar pa je njihovo bivališče glede na družbene standarde neprimerno.

Usklajeno razumevanje brezdomstva je pomembno za pridobivanje čimbolj realne ocene tega pojava in iskanje ustreznih rešitev. Leta 1998 so v Evropi ustanovili Evropsko zvezo nacionalnih organizacij za delo z brezdomci FEANTSA (<https://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>). Po letu 2005 je njena delovna skupina prevzela nalogo, da oblikuje primerljive indikatorje za opazovanje brezdomstva in stanovanjske izključenosti za države Evropske unije (Dekleva idr., 2010). Rezultat njihovega dela je med drugim Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti ETHOS. Obsega štiri temeljne kategorije brezdomstva, ki so: biti brez strehe, biti brez stanovanja, bivati v negotovih pogojih ter bivati v neprimernih pogojih (Dekleva in Razpotnik, 2007). Dekleva in Razpotnikova (prav tam) pojasnjujeta, da predstavljata prvi dve kategoriji odkrito ali vidno, »cestno« brezdomstvo, drugi dve kategoriji pa skrito ali manj vidno brezdomstvo. »Razumevanje obeh oblik je

pomembno, ker se iz skritega brezdomstva oblikuje odkrito, kar pomeni, da se moramo – še posebej če želimo delovati preventivno – ukvarjati tudi s prikritim« (prav tam, s. 6).

Štiri kategorije brezdomstva se po ETHOSu delijo v 13 podkategorij, ki jih predstavljam v spodnji tabeli.

Slika 1: ETHOS – Evropska tipologija brezdomstva in stanovanjske izključenosti

Konceptualna kategorija		Operacionalna kategorija	Podkategorija	Generična definicija	
BREZ STREHE	1	Ljudje, ki živijo na prostem, na javnem prostoru (brez zavetja)	1.1 1.2	Spijo pod milim nebom, nimajo 24-urnega dostopa do nastanitve/nimajo bivališča Dostopni s terenskim delom	
	2	Ljudje, ki živijo v nočnih zavetiščih in so prisiljeni nekaj ur na dan preživeti na javnih prostorih	2.1 2.2 2.3	Nizkopražna zavetišča, ki vključujejo le nočitve (* spanje v Ljubljani v zabojnikih) Poceni penzion Kratkotrajne hotelske namestitve	
	BREZ STANOVANJA	3	Ljudje, ki živijo v zavetiščih za brezdomce/kratkoročnih namestitvah	3.1 3.2 3.3 3.4	Zavetišče (hostel) za brezdomce z začasno nastanitvijo Začasno bivanje (brez določenega roka) Začasno bivanje (s prehodnim rokom) Začasno bivanje (z daljšim rokom)
4		Ženske, ki živijo v zavetiščih/zatočiščih/varnih hišah za ženske	4.1 4.2	Nastanitev v zavetiščih za ženske, varne hiše Podprte (razpršene) namestitve	
5		Ljudje, ki bivajo v zavetiščih/azilih za priseljence	5.1 5.2 5.3	Začasne nastanitve/sprejemni centri (azili) Nastanitve za repatriirance Bivališča za priseljske delavce (* samski domovi)	
6		Ljudje, ki so pred odpustom iz institucij	6.1 6.2	Kazenske institucije (pripori, zapori) Medicinske institucije	
7		Ljudje s specializirano podporo v zvezi z namestitvijo (zaradi brezdomstva)	7.1 7.2 7.3 7.4	Skupinske podprte (varovane) namestitve Individualne podprte (varovane) namestitve Namestitve v foajehih Nastanitve za najstniške starše	
NEGOTOVO		8	Ljudje, ki bivajo v negotovih bivališčih (brez pravice najema)	8.1 8.2	Začasno bivanje s sorodniki/ prijatelji (ne po svoji izbiri) Bivanje brez veljavne (pod)najemne pogodbe
		9	Ljudje, ki živijo v grožnji pred izselitvijo/deložacijo	9.1 9.2	Pravne prisilne izselitve najemnikov Pravne prisilne izselitve zaradi spremembe lastnine (* zaradi denacionalizacije)
	10	Ljudje, ki živijo pod grožnjo nasilja	10.1	Življenje pod grožnjo nasilja s strani partnerja, staršev ali drugih	
NEPRIMERNO	Začasne strukture		11.1	Mobilno domovanje (v avtu, prikolic, kolibi, vagonu)	
			11.2	Ilegalna zasedba zemljišča (npr. Romi)	
			11.3	Ilegalna zasedba stavbe (skvotiranje, * bivanje v 'bazi', bivaku)	
12	Ljudje, ki živijo v neprimernih bivališčih	12.1	Neprimerno za bivanje (glede na nacionalno zakonodajo ali standarde)		
13	Ljudje, ki živijo v ekstremni prenaseljenosti	13.1	Glede na nacionalno normo prenaseljenosti		

Ooomba: za znakom * navajamo nekatere slovenske specifikke oz. soecične izraze

Vir: https://www.feantsa.org/download/ethos_slovenian_final6950802924614645317.pdf

Prednost široke definicije brezdomstva, ki jo predlaga FEANTSA, je v tem, da ne zanemarija kompleksnosti pojava, kar je pomembno za oblikovanje uspešnih politik za preprečevanje brezdomstva (Dekleva ide., 2010). Po drugi strani pa se kažejo tudi slabosti v smislu

zvođenitve koncepta, saj le ta zajema velik spekter zelo različnih življenjskih situacij (prav tam).

Dekleva in Razpotnikova (2007) opozarjata na posebno vrsto brezdomstva. To je t. i. dnevno brezdomstvo. »Gre za osebe, ki sicer imajo streho nad glavo, torej svoj prostor, ki je lahko bolj ali manj primeren in bolj ali manj varen, vendar pa je njihovo življenje čez dan povsem podobno življenju brezdomcev iz drugih kategorij, tudi iz tistih, ki označujejo odsotnost strehe nad glavo. Njihov problem je odsotnost kakršnihkoli smiselnih socialnih stikov, vezi in odnosov v praznini življenjskih dejavnosti, ki se seveda praviloma povezuje z odsotnostjo materialnih virov in možnosti uporabe prostora« (prav tam s. 21.) Tudi Žakelj (Humar, 2011 <https://www.primorske.si/2011/08/29/delo-z-brezdomci-je-sestavljeno-iz-majhnih-korakov>) ugotavlja, da ima veliko uporabnikov storitev s področja brezdomske problematike sicer streho nad glavo, a preživi večino svojega časa na ulici. Po njegovem mnenju (prav tam) brezdomec ni samo človek brez stalnega bivališča oz. strehe nad glavo, ampak oseba, ki jo je razpad mreže socialnih odnosov privedel na rob družbe.

Žakelj (prav tam) vzroke za pojav brezdomstva povezuje s težavami v izvorni družini. »Pravzaprav je izvor težav v razpadu družine, s katerim se razkroji osnovna varnost in pripadnost. Oseba, ki v svojem otroštvu ni prejela prave ljubezni, ne uspe vzpostavljati odnosov, ki bi jo ohranjali znotraj osnovnih okvirov družbe. Nefunkcionalni vedenjski vzorci jo vedno bolj onemogočajo v osebni rasti, v izgradnji osebnega dostojanstva ter v samouresnitvi.« V najširšem pomenu je tako brezdomec pravzaprav vsak človek brez doma. Ne gre le za pomanjkanje strehe nad glavo ali ustreznega bivališča, ampak tudi pomanjkanje odnosov in družine s čimer posameznik izgubi osnovno varnost in pripadnost (prav tam).

2.2 BREZDOMNI V SLOVENIJI

Dekleva in Razpotnik (2007) ugotavljata, da je brezdomstvo v Sloveniji razmeroma nov pojav. »Klošarji«, »berači« in »potepuhi« so bili sicer vedno med nami, vendar pa jih ni bilo veliko, zato se vprašanje brezdomstva na družbeni ravni ni posebej izpostavljalo. Avtorja (prav tam) dodajata, da se je šele v zadnjih desetletjih pojav brezdomstva tako razširil, da lahko govorimo tudi o pojavu kulture »cestnega življenja«. Po njunem mnenju (prav tam) lahko porast brezdomstva v Sloveniji povezujemo s porastom stalnih uporabnikom prepovedanih drog, v širšem smislu pa tudi s slovensko tranzicijo, njenim vplivom na

gospodarstvo, privatizacijo stanovanjskega fonda ipd. Kot odgovor na porast brezdomstva v Sloveniji so se v zadnjih dvajsetih letih razvili različni vladni in nevladni programi na področju reševanje brezdomske problematike.

Širok razpon med definicijami, ki opisujejo brezdomstvo, vpliva tudi na podajanje ocene o številu brezdomcev na posameznem področju. Tako tudi natančno število brezdomcev v Sloveniji ni znano. Ocene se gibljejo med 3.000 in 6.700 oseb ki so brez strehe nad glavo (<https://www.rtv slo.si/slovenija/v-sloveniji-naj-bi-bilo-med-3-000-in-6-700-brezdomcev/434184>). Dejansko stanje je težko preverljivo zaradi različnih razlogov: statistični urad ne zbira podatkov o številu brezdomnih, okvirno oceno pridobi ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti in sicer na podlagi programov, ki jih sofinancirajo in poročil njihovih izvajalcev. V to oceno niso všteti brezdomci, ki se zaradi različnih okoliščin ne vključijo v programe, po drugi strani pa so nekateri posamezniki, ki so hkrati uporabniki večjih programov. Tudi na podlagi prijav prebivališča na centrih za socialno delo ne moremo ugotoviti dejanskega stanja. Veliko brezdomcem namreč sploh nima prijave prebivališča, spet drugi jo imajo, a tam v resnici sploh ne živijo (prav tam). Na pridobivanje podatkov vpliva tudi marginalizacija pojava, saj mnogi svoje brezdomstvo skrivajo in ga ne želijo priznati (Zaviršek in Škerjanec, 2000). Gre tudi za procesen pojav in ne status posameznika, saj lahko traja le določeno življenjsko obdobje oz. se ponavlja med posameznimi začasnimi rešitvami.

V Sloveniji torej ne razpolagamo z natančnimi podatki o številu brezdomnih. Dekleva idr. (2010) so predstavili zgolj okvirne ocene znotraj štirih ETHOS kategorij, pri čemer so opozorili, da gre prej za podcenjenost obsega, kot za njegovo precenjenost.

Tabela 1: Okvirne ocene obsega brezdomstva v Sloveniji glede na ETHOS kategorije

ETHOS kategorija	Ocena obsega v Sloveniji
Brez strehe nad glavo	Od nekaj sto do nad tisoč
Brez stanovanja	Od dva tisoč do nekaj tisoč
Negotove nastanitve	V tisočih
Neprimerna stanovanja (Neprimerna stanovanja so definirali kot tista, ki v stanovanju nimajo kopalnice, zajeli pa so tudi osebe, ki bivajo v nekonvencionalnih oblikah nastanitev)	Vsaj 76.144

Vir: Dekleva idr., 2010

Anketa, ki je bila med brezdomci v Sloveniji izvedena od leta 2005 do 2014, je pokazala, da je bilo med njimi velika večina moških (83%), starih od 17 do 77 let, v povprečju pa 42 let (<https://www.rtv slo.si/slovenija/v-sloveniji-naj-bi-bilo-med-3-000-in-6-700-brezdomcev/434184>). Polovica jih je imela zaključeno srednjo, 42% pa osnovno šolo. Največ je bilo samskih in nikoli poročenih (54%), druga največja skupina pa so bili ločeni (29%) (prav tam).

2.3 SPECIFIČNOST ŽENSKEGA BREZDOMSTVA

Pojav ženskega brezdomstva je manj raziskan in v literaturi redkeje izpostavljen. To sta ugotovila tudi Dekleva in Razpotnik (2007) v analizi medijev, kjer sta preverjala prisotnost spolnih diskurzov v člankih o brezdomstvu. Ugotovila sta, da prispevki najpogosteje govorijo o brezdomcih na splošno. Med spolno specifično opredeljenimi članki pa je bilo takih, ki so pisali o ženskah, približno za četrtno tistih, ki so pisali o moških (prav tam).

Zadnja primerjalna študija brezdomstva v EU je bila objavljena leta 2014, zajela pa je podatke 15 držav članic v obdobju od leta 2011 do leta 2014. Moški so v glavnini držav predstavljali večino brezdomcev, približno 75–85%, ženske pa okrog 15–25%. V največji meri so bile zabeležene med brezdomnimi v Franciji (38%) in na Švedskem (36%), najnižji pa je bil njihov delež v Španiji (12%) in Italiji (13%) (Bush-Geertsema idr., 2014, v Rupar, 2020). Ocene, kolikšen je med vsemi brezdomnimi v Sloveniji delež žensk, ni.

Ko govorimo o ocenjevanju razširjenosti brezdomstva med ženskami, moramo upoštevati tudi problem prikritega ali nevidnega brezdomstva, ki je v primeru žensk še bolj izrazito. To je morda povezano s tem, »da je identiteta žensk tradicionalno povezana z občutkom imeti dom, za katerega skrbijo« (Pirec Sansoni, 2011). Zato Edgar (2001, v Pirec Sansoni, 2011) navaja, da bo vsaka ocena razširjenosti brezdomstva med ženskami zelo verjetno podcenila njegov resnični obseg, predvsem pa njegovo preučevanje ne more ubežati paradoksu »statistike ponudbe pomoči«, saj je merjenje, ki upošteva uradne statistike prej kot pokazatelj potreb, pogosto zgolj odsev obstoječe ponudbe pomoči.

Edgar (prav tam) ugotavlja, da so brezdomke načeloma mlajše od brezdomnih moških, povečanje števila vidnih mladih brezdomnih žensk pa je povezano z odvisnostmi od drog in težavami v duševnem zdravju. Razpotnik in Dekleva (2007, s. 52) opozarjata, da moramo pri opazovanju pojava brezdomnih žensk upoštevati naslednje lastnosti: »Ženske brezdomke so v

primerjavi z moškimi za zdaj mnogo redkejše in njihove življenjske poti so po navadi bolj fluidne, nestabilne, pogosteje jih kdo vzame k sebi, laže postanejo tarča tako usmiljenja kot tudi izkoriščanja.« Zavirškova (1994, v Pirec Sansoni, 2011) omenja tudi moralni vidik ženskega brezdomstva. Družbeni konstrukt jim namreč pripisuje večjo povezanost s sfero doma, zato pa se zdi brezdomstvo žensk še toliko manj sprejemljivo, kar dodatno pripomore k temu, da ostaja pojav neviden in skrit pred očmi družbe.

Thörn (2001, v Pirec Sansoni, 2011) navaja tri najbolj očitne razloge za nevidno brezdomstvo žensk:

1. Sposobnost žensk, da rešujejo svoj stanovanjski problem preko neformalnih mrež, ki pa jih včasih koristijo tudi za ceno spolnih in skrbstvenih uslug.
2. Pojav lastnega brezdomstva ženske doživljajo z večjim občutkom sramu, zato uporabljajo mnoge strategije, da se temu izognejo;
3. Specifične potrebe brezdomnih žensk velikokrat niso slišane, živeti morajo pod moškimi pogoji, zato se temu raje izognejo.

Edgar in Doherty (2001, v Pirec Sansoni, 2011) navajata, da se v zadnji desetletjih v vseh evropskih država nakazuje porast števila brezdomnih žensk, kar pa lahko po njunem mnenju nakazuje dvoje: njihovo brezdomstvo postaja vse bolj vidno; njihova stanovanjska izključenost se povečuje.

2.4 VZROKI ZA POJAV ŽENSKEGA BREZDOMSTVA

V tem poglavju si najprej pogledimo dejavnike, ki jih navaja Edgar (2006, v Dekleva in Razpotnik, 2007) in vodijo oz. pripomorejo k brezdomstvu na splošno. Zaradi njihove kompleksnosti jih je (prav tam) razdelil v štiri skupine (glej Tabela 2): strukturni, institucionalni, medodnosni in individualni. Avtor (prav tam) nakaže tudi smer podpore, ki spreminja fokus glede na vzročne dejavnike, ki so pripeljali do brezdomstva.

Tabela 2: Dejavniki, ki vodijo oz. pripomorejo k brezdomstvu

VZROKI	DEJAVNIKI	SPROŽILNI	FOKUS PODPORE
--------	-----------	-----------	---------------

		DEJAVNIKI	
STUKTURNI	revščina, nezaposlenost stanovanjska, problematika	dolgovi, finančna stiska, izselitev (preteča ali dejanska)	PREVENTIVA
INSTITUCIONALNI	Institucionalizacija, bivanje v rejništvu ali druge izven družinske oblike vzgoje, izkušnja zapora, izkušnja vojske	zapustitev institucije, zapustitev oblike skrbi, odpust iz zapora, odpust iz vojske	USMERJENOST V STANOVANJA
MEDODNOSNI	izkoriščevalski odnos v otroštvu, izkoriščevalski odnos s partnerjem, razpad družine, (smrt ali ločitev)	zapustitev doma staršev, pobeg iz izkoriščevalskega odnosa, posameznik ostane sam	USMERJENOST V OSKRBO
INDIVIDUALNI	duševna bolezen, motnja v duševnem razvoju, odvisnost od drog, odvisnost od alkohola	slabšanje stanja/epizoda bolezni, konec podpornega odnosa, zloraba substanc, zloraba substanc	REINTEGRACIJA

Vir: Edgar, 2006, v Dekleva in Razpotnik, 2007

Dekleva in Razpotnik (2007) sta na podlagi raziskovanja opredelila tri najbolj pogoste scenarije vstopa posameznika v brezdomstvo, pri tem pa izpostavila tri krizne situacije, ki pogosto predstavljajo sprožilni dejavnik pri pojavu brezdomstva. Avtorja (prav tam) razlagata, da brezdomstvo pogosto nastopi v obdobju adolescence, ko posameznik prostovoljno ali prisilno zapusti svoj dom, ki je pogosto zaznamovan z nasiljem, izkoriščanjem ali zlorabami, včasih pa tudi zasvojenostjo ali težave v duševnem zdravju staršev. **Odhod od doma** je po mnenju avtorjev tako le še zadnje dejanje dalj časa trajajoče socialne stiske.

Druga krizna situacija, ki jo opisujeta Dekleva in Razpotnik (prav tam) je **razpad socialne mreže, posebej partnerskega odnosa v obdobju odraslosti** (pozna 20. in 30. leta). Tudi v tem primeru opozarjata, da odhod od doma ni posledica enkratnega konflikta ali krize, temveč dalj časa razpadajočega odnosa, ki je prav tako pogosto zaznamovano z nasiljem, zasvojenostmi, duševnimi težavami, revščino, itd.

Tretji scenarij se nanaša na ljudi, ki so v taki ali drugačni obliki namestitve **živeli sami**, njihova **socialna mreža pa je bila bodisi šibka, nedelujoča ali pretrgana**. Sprožilni dejavniki (npr. finančna stiska, izguba službe, bolezen, zadolževanje, prisilne izterjatve ...) se v teh primerih pogosto navezujejo na zaostrovanje težav z duševnim zdravjem ali zasvojenostjo.

Nekateri avtorji so raziskovali, ali obstajajo določene razlike, ko govorimo o vzrokih za brezdostvo moških in žensk. Smith (1999, v Pirec Sansoni, 2011) tako meni, da ženske k odhodu od doma in posledično brezdostvo pogosteje pripelje situacija povezana z nesporazum glede razmerja s fantom, ki ima velikokrat probleme s kriminalom ali drogami - sčasoma starši od njih zahtevajo, da odidejo od doma ali pa same odidejo zaradi večjega konflikta. Fantje pa pogosteje pridejo v konflikt s starši zaradi težav v šoli, z drogami, krajo ali policijo, izselitev pa je velikokrat posledica večjega spora s starši. Avtorica (prav tam) razlaga, da se dekleta ob zakonski starostni meji odselijo sama, medtem ko so fantje večinoma prisiljeni k izselitvi s strani staršev.

Edgar in Doherty (2001, v Pirec Sansoni, 2011) opredeljujeta naslednje glavne strukturne probleme, ki vplivajo na brezdostvo žensk uvrščata revščino žensk; nezadostnost socialno varnost, ki je posledica neuspeha državne blaginje; spreminjajoče se strukture stanovanjskega trga (npr. zmanjšanje števila dostopnih in ugodnih stanovanj). O'Sullivan in Higgins (2001, v Pirec Sansoni, 2011) pa med dejavnike, ki vplivajo na brezdostvo žensk uvrščata revščino, nasilje, spolne zlorabe, samsko starševstvo in težave v duševnem zdravju.

Zaviršek (1994, v Pirec Sansoni, 2011) meni, da se ženskam načeloma pripisuje, da so postale brezdostke, ker imajo težave z opravljanjem vlog matere in žene, medtem ko so moški postali brezdostci, ker niso uspeli na poklicnem področju in tako niso sposobni skrbeti za družino. Po njenem mnenju (prav tam) je eden izmed največkrat omenjenih sprožilcev brezdostva žensk zapustitev s strani partnerja, ločitev ali razveza ter nasilje v družini. Vsi omenjeni dejavniki so povezani z odvisno pozicijo žensk v družini. Avtorica meni (prav tam) meni, da je z velikimi spremembami na področju ekonomske produkcije in socialne reprodukcije prišlo do razpada starega reda na področju razmerij med spoloma, kar pomeni, da je institucija družine vse manj varovalni okvir. Prvič, ker vse manj ljudi živi v dolgotrajnih tradicionalnih družinskih formah, in drugič, ker ideja o moškem oskrbovalcu družine v postindustrijskih družbah ne ustreza več ekonomski in družbeni realnosti (Zaviršek, 1994, v Pirec Sansoni, 2011).

FEANTSA (2015, v Rupar, 2020) navaja, da je nasilje v družini najpogostejši razlog, da ženske postanejo brezdostne, pri čemer se nasilje in zlorabe pogosto začnejo že v otroštvu.

Avtorji pri tem različno definirajo začetek brezdomstva. Bretherton (2017, v Rupar, 2020) npr. razlaga, da se v povezavi z nasiljem v družini brezdomstvo začne s pobegom iz okolja, ki naj bi posameznikom nudilo varnost in zaščito, Zavirškova (1994, v Rupar, 2020) pa v povezavi s tem zapiše, da je ženska, ki doživlja nasilje, brezdomka že prej (in ne šele, ko zapusti dom), saj ji njen fizični prostor ne zagotavlja temeljnega občutka varnosti.

Različni avtorji (Bretherton, 2017; Haathela, 2014, v Rupar, 2020) opozarjajo, da brezdomne ženske niso homogena skupina ter da brezdomstva ne doživljajo na enak način zgolj zato, ker so ženske. Njihove izkušnje so namreč pogosto zelo različne, zato bi vsako brezdomno žensko morali prepoznati in obravnavati kot posamezno in specifično osebo.

2.5 STRATEGIJE PREŽIVETJA BREZDOMNIH ŽENSK

O specifičnosti pojava brezdomnih žensk lahko govorimo tudi v kontekstu specifičnih strategij preživetja, ki se jih poslužujejo brezdomne ženske. Z njimi si skušajo zagotoviti fizično in materialno preživetje ali pa se izogniti stigme brezdomstva (Pirec Sansoni, 2011), ki je, kot smo že pisali, pri ženskah še izrazitejša.

Preživitvene strategije brezdomnih žensk se nanašajo na **izogibanje življenju na ulici**, ki predstavlja za ženske večje tveganje kot pri moških in pomeni veliko izpostavljenost nasilju, zlorabam in nadlegovanju. Za streho nad glavo so brezdomne ženske pripravljene plačati visoko ceno. Ruparjeva (2020) je zasledila, da so se brezdomne ženske, ki jih je intervjuvala, največkrat **prenočevale pri moških**, pri čemer je pogosto šlo za izmenjavo prenočišča s seksom ali pa so prenočevale pri partnerjih, čeprav so ob njih doživljale čustveno, fizično in spolno nasilje. Smith (1999, v Pirec Sansoni, 2011) pove, da je lahko tudi zanositev ena od strategij preživetja, s pomočjo katere si ženske želijo zagotoviti dom v fizičnem in čustvenem smislu. V realnosti pa zanositev še dodatno zaplete življenjsko situacijo brezdomne ženske, otroke pa jim pogosto vzamejo in jih dajo v rejništvo ali v posvojitev (<https://ipes-si.org/blog/2020/09/24/kraljice-ulice-nevidno-brezdomstvo-zensk/>).

Beg v institucije je naslednja izmed strategij brezdomnih žensk, da bi se izognile življenju na ulici. Gre za prostovoljno hospitalizacijo v psihiatrične ustanove ali povzročitev manjšega prekrška oz. kaznivega dejanja, katerega posledica je zaporna kazen (Pirec Sansoni, 2011). Težava se pojavi ob odpustu iz institucije. »V izjemnih primerih pred odpustom iz institucije

dobi podporo, da si poišče varno nastanitev, večkrat pa se zgodi, da so izpuščene brez zagotovljene nastanitve, še posebej, če je bila brezdomna že pred vstopom v institucijo« (prav tam, s. 72). Poleg tega se njihova življenjska situacija zaradi stigme povezane s psihiatrično hospitalizacijo oz. prestajanjem zaporne kazni, še dodatno zaplete.

Brezdomne ženske razvijejo specifične strategije **ravnanja z denarjem** (ang. budgetig), ki jim omogočajo da denar (socialni transfer, drugi prihodni) razporejajo tako, da preživijo skozi mesec (Rupar, 2020). Odločati se morajo o tem, kateri račun poravnati in katerega pustiti za naslednji mesec, kje kupovati hrano, kako poskrbeti za otroka. Gre za nenehno hudo breme, ki vpliva na njihovo duševno in čustveno zdravje (Reid, 2004, v Rupar, 2020). Pri tem se poslužujejo različnih, tudi nelegalnih virov zaslužka. Ruparjeva (2020), ki je intervjuvala brezdomne ženske v Sloveniji, omenja, da je prostitucija pri njih zelo pogost vir, posebno kadar je prisoten problem odvisnosti.

Izpostavili smo že problem moralnega vprašanja brezdomstva žensk, ki posledično pomeni večjo stigmatizacijo tega pojava. V povezavi s tem je za ženske brezdomke značilno, da skušajo **prikriti svoje brezdomstvo** in živeti tako, da ne izgledajo kot brezdomke (Zaviršek, 1999, Pirec Sansoni, 2011). Živijo t.i. dvojno življenje, da bi bile v družbi videti kot popolnoma običajne osebe. Smith (1999, v Pirec Sansoni, 2011) pri tem izpostavlja **skrb za čistočo**, kot eno izmed pomembnih elementov samozaščitne strategij preživetja brezdomnih žensk.

Ena izmed strategij duševnega preživetja ali obrambnih mehanizmov brezdomnih žensk so **različne odvisnosti** (kajenje, alkohol, droge), ki pa problem brezdomstva seveda le še poglobijo, ženske pa še bolj drsijo v začaran krog brezdomstva. Preko odvisnosti se stigmatizacija vgravira v njihova telesa, ženske pa se zato počutijo grde, omadeževane, bolne in umazane (Reid, 2004, v Rupar, 2020). Tudi intervjuvanke, ki jih je Ruparjeva (2020) zajela v svojo raziskavo o položaju brezdomnih žensk v Sloveniji, so kot nujno za preživetje na cesti navedle uporabo psihoaktivnih substanc. V največji meri so govorile o uporabi prepovedanih drog, pri čemer prevladuje heroin (prav tam).

2.6 NASTANITVENI PROGRAMI ZA BREZDOMNE ŽENSKE V SLOVENIJI

Brezdomne ženske se lahko v Sloveniji vključijo v programe namenjene brezdomcem. To so sprejemališča, zavetišča, dnevni centri, terensko delo, informativne pisarne in namestitvene podpore (<https://www.zurnal24.si/slovenija/v-sloveniji-vse-vec-brezdomcev-318981>). Na področju zaščite mater in otrok v socialni stiski so na razpolago programi, kot so zavetišča, varne hiše in materinski domovi. Pri tem so materinski domovi namenjeni predvsem nosečnicam, porodnicam in materam z otroki, ki so socialno ogrožene, ženske in matere z otroki, ki doživljajo različne oblike nasilja, pa se lahko začasno nastanijo v zavetiščih in varnih hišah (Smonker 2002, v Pirec Sansoni 2011).

Naštete storitve so večinoma institucionalne narave. Začasna namestitev v institucionalno obliko bivanja je za žensko neke vrste umik iz vsakdanjega življenja, kar je povezano z odvzemom moči o samostojnem odločanju o svojem življenju in možnostjo izbire stanovanja prav tam). Taka nastanitev predstavlja rešitev le za določen čas, potem pa se ženske ponovno znajdejo pred hudo stisko, saj si morajo poiskati drugo nastanitev (prav tam). Glede tega se kaže potreba po vmesnih prehodnih podpornih storitvah, ki bi jih brezdomne ženske lahko uporabile po odhodu iz institucije (bodisi zavetišča za brezdomce bodisi varne hiše) (Pirec Sansoni, 2011). Te storitve bi morale biti individualizirane in prilagojene potrebam posameznice (prav tam).

V praksi se kaže, da se brezdomne ženske storitvam, ki so namenjene podpori brezdomcem, pogosto izogibajo, saj se tam počutijo bolj ranljive in manj varne, zato so tudi pri analizah števila uporabnikov storitev izpuščene (Edgar 2001, v Pirec Sansoni 2011). Ženske se tem storitvam izogibajo ne le zaradi stigme, ki jo brezdomstvo prinaša, ampak tudi zaradi moške dominantnosti storitev za brezdomne, ki se kaže tako v smislu vodenja kot v smislu deleža uporabnikov (prav tam). Na ta problem bi lahko odgovorile spolno občutljive službe in storitve za brezdomne ženske, vendar Pirec Sansonijeva (2011) ugotavlja, da le te v Sloveniji ne delujejo. Tudi Ruparjeva (2020) pravi, da pri nas ni programov, ki bi bili namenjeni izključno ženskim brezdomkam. Pri tem navaja tuje avtorje (Anderson ide., 1993; Centre for Housing Research, 2014, v Pleace idr., 2016a, v Rupar 2020), ki povzemajo izkušnje drugih držav ter ugotavljajo, da postaja brezdomstvo žensk vidnejše tam, kjer so na razpolago storitve, namenjene izključno ženskam. V takšnih storitvah je njihova prisotnost bistveno večja, kot denimo v zavetiščih mešanih glede na spol. Mayock idr. (2015b, v Rupar 2020) poudarjajo, da brezdomne ženske same opozarjajo na problem pomanjkanja takšnih storitev. Tudi Zavirškova (2000) pravi, da bi bilo treba za ženske organizirati tako v zavetiščih kot zunaj njih posebne programe pomoči za izhod iz situacije brezdomstva.

Enders-Dragässer in Sellach (1999, v Pirec Sansoni, 2011) izpostavljata pravice žensk z urgentno potrebo po stanovanju, ki naj bi bile vodilo pri oblikovanju storitev za brezdomne ženske:

- brezdomne ženske imajo pravico, da so zaščitene pred nadlegovanjem, nasiljem ter pred izkoriščanjem njihovih odnosov, znanj in ostalih kompetenc;
- brezdomne ženske imajo pravico do podpore s strani strokovnih socialnih delavk;
- imajo pravico, da spregovorijo o svojih izkušnjah v povezavi s spolnim ali drugim nasiljem;
- brezdomne ženske imajo pravico do »ženske sobe« v metaforičnem smislu sobe za opolnomočenje, kot alternativa tradicionalnim ženskim vlogam;
- brezdomne ženske imajo pravico do »ženske sobe« v fizičnem smislu; kot soba, kjer so varne, kjer se nahaja infrastruktura za ženske, za komunikacijo, osebno higieno, intimo, spoštovanje in dostojanstvo, kjer imajo možnost izobraževanja, iskanja službe, novih perspektiv v zvezi s svojimi otroki oziroma prihodnostjo.

Politka glede problematike brezdomnih žensk v Sloveniji, bi morala torej iskati rešitve v smeri tovrstnih specializiranih storitev za brezdomne ženske. Poleg tega bi bilo dobro, da se namesto dražjih institucionalnih oblik, ustanavlja skupnostne, manjše organizacije, ki bi poleg svetovanja in podpore pri iskanju zaposlitve, razvijale tudi mrežo skupin za samopomoč ter zagovorništvo (Smonker, 2002, v Pirec Sansoni, 2011).

Poleg tega je potrebno razvijati družbeno občutljivost za prepoznavanje in evidentiranje vidnega in nevidnega brezdomstva (Dekleva ide., 2010). Avtorji (prav tam) predlagajo nizko-pražne programe sprejemanja in podpore brezdomnim, pri čemer pa poudarjajo, da moramo biti kot družba pozorni na še posebej ranljive skupine brezdomcev ter oblikovati podporne storitve tudi za njih. V drugi fazi pa je po njihovem mnenju (prav tam) potrebno razviti programe prehajanja iz začasnih in kratkoročnih oblik nastanitve v oblike samostojnega življenja, bodisi z ali brez specializirane podpore. Flaker (1999, v Pirec Sansoni, 2011) vidi možnosti tudi v ustanavljanju neprofitnih stanovanjskih organizacij in preusmerjanjem sredstev iz institucij v skupnostne oblike služb.

3 OPREDELITEV PROBLEMA

V diplomski nalogi želim preveriti, kakšne oblike nastanitvene podpore za brezdomne ženske že obstajajo v Sloveniji. Zanimalo me bo, kakšne so na tem področju dejanske potrebe in želje uporabnic. Na podlagi tega bom poskušal opredeliti specifične storitve, s katerimi bi lahko v okviru novega programa v Društvu prostovoljcev VZD odgovorili na njihove potrebe.

3.1. NAMEN IN CILJI RAZISKAVE

Namen diplomske naloge je pripraviti izhodišča za oblikovanje programa namestitvene podpore za brezdomne ženske v Društvu prostovoljcev VZD.

Cilji raziskave so zato naslednji:

- preveriti obstoječe stanje na področju namestitvenih programov za brezdomne ženske v Sloveniji
- raziskati dejanske potrebe in želje uporabnic tovrstnih storitev
- opredeliti specifične storitve s katerimi bi lahko v okviru namestitvenega programa v Društvu prostovoljcev VZD odgovorili na dejanske potrebe uporabnic.

3.2. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

V diplomski nalogi želim preveriti naslednje hipoteze:

1. Izvajalci storitev na področju brezdomstva v Sloveniji se pri svojem delu srečujejo tudi z brezdomnimi ženskami, specifičnih programov zanje pa ne izvajajo.
2. V Sloveniji primanjkuje specifičnih namestitvenih oblik podpore za brezdomne ženske.
3. Specifične potrebe brezdomnih žensk na področju namestitvene podpore se nanašajo predvsem na področje osebne higiene, pranja oblačil in zagotavljanje zasebnosti ter intime

4 RAZISKOVALNA METODOLOGIJA

Glede na prvi raziskovalni cilj – preveriti obstoječe stanje na področju namestitvenih programov za brezdomne ženske v Sloveniji – sem kot raziskovalno metodo izbral anketo. Spletno anketo sem naslovil na javne izvajalce programov za brezdomne v Sloveniji in sicer glede na podatke, ki sem ji pridobil na spletni strani:

- <https://www.irssv.si/pomoc-na-domu/24-programi-socialnega-varstva/563-programi-za-brezdomce#csd-ju%C5%BEna-primorska-enota-piran>
- https://www.gov.si/assets/ministrstva/MDDSZ/sociala/Mreza_socialnovarstvenih_programov_2018.pdf.

Anketo sem posredoval 24 organizacijam. Anketni vprašalnik je v PRILOGI 1. Podatke sem zbiral in obdelal s pomočjo aplikacije Ika.

Drugi cilj - raziskati dejanske potrebe in želje uporabnic tovrstnih storitev - sem preverjal s pomočjo krajšega strukturiranega intervjuja, ki sem ga opravil s 5 brezdomnimi ženskami iz Ljubljane. Stik z njimi sem navezal s pomočjo zaposlenih v programu Dnevni center za brezdomce, ki se izvaja v okviru Društva prostovoljcev VZD. Intervjuvanke so uporabnice tega programa. Vprašalnik je v PRILOGI 2. Intervjuje sem opravil v živo. Pogovorov na željo intervjuvank nisem snemal, ampak sem jih sproti zapisoval na list papirja. Sledila je kvalitativna analiza podatkov, ki sem jo opravil s pomočjo metode kodiranja. Pri tem sem si pomagal s računalniškim programom my NVIVO.

Zadnji del raziskave je bil namenjen tretjemu raziskovalnemu cilju - opredeliti specifične storitve s katerimi bi lahko v okviru namestitvenega programa v Društvu prostovoljcev VZD odgovorili na dejanske potrebe uporabnic. Na podlagi rezultatov ankete in intervjujev ter na podlagi dejanskih možnosti, sem skušal opredeliti specifične storitve namestitvenega programa, da bi le ta bolje odgovarjal na potrebe brezdomnih žensk.

4.1 OBDELAVA IN ANALIZA PODATKOV

4.1.1 Anketa - Programi za brezdomne ženske v Sloveniji

IZVAJALCI, KI SO REŠILI ANKETO

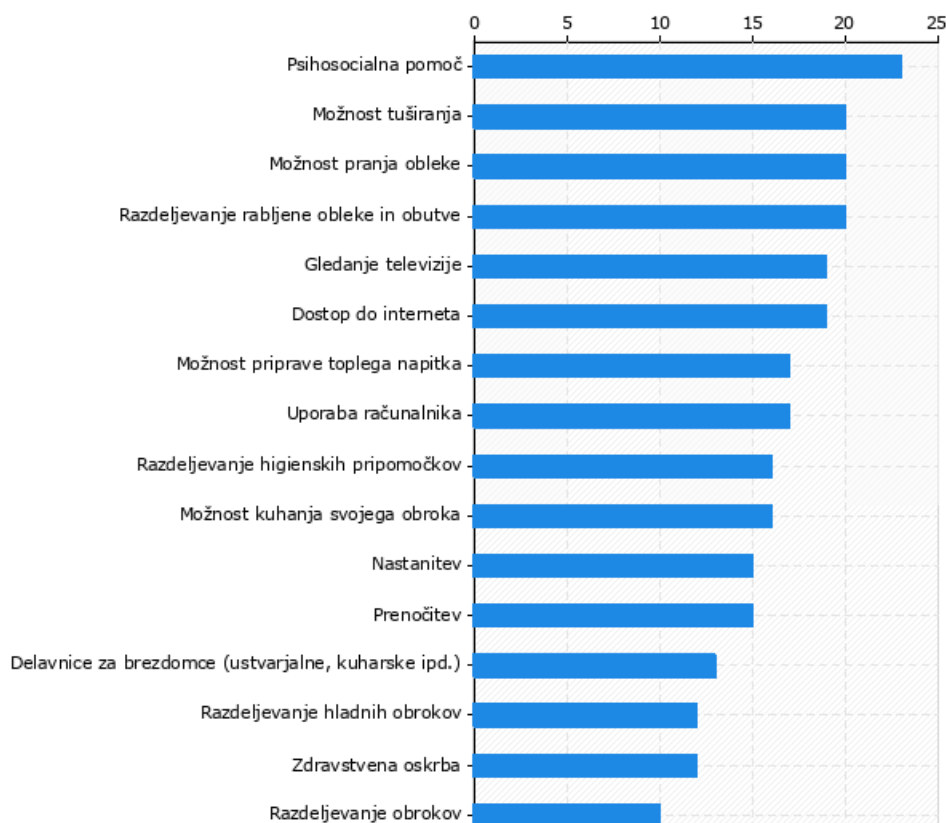
Anketni vprašalnik, ki sem ga naslovil 24 izvajalcev storitev, ki delujejo na področju brezdomstva, je rešilo 18 izvajalcev (75 %) iz različnih krajev Slovenije:

CSD Posavje, Ambulanta s posvetovalnico za osebe brez zdravstvenega zavarovanja - Pro Bono Ljubljana, RKS – območno združenje Koper, RKS – območno združenje Novo mesto, Društvo Stigma, Društvo za pomoč odvisnikom in njihovim družinam Svit Koper, Hiša Malorca Ajdovščina, Mestna občina Slovenj Gradec, Ars Vitae - program Kamra - podpora brezdomnim osebam, Društvo za pomoč in samopomoč brezdomcev Kralji ulice, Šent, Zavetišče za brezdomne Murska Sobota, Društvo prostovoljcev VZD. 5 anketirancev ni navedlo imena svoje organizacije in so tako ostali anonimni.

STORITVE

Anketiranci so navedli različne storitve, ki jih v okviru svojega programa nudijo brezdomnim (glej graf 1).

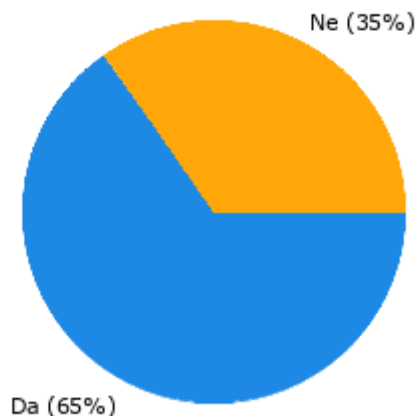
Graf 1: Katere storitve izvajate v okviru vašega programa za pomoč brezdomcem?

VKLJUČENOST BREZDOMNIH ŽENSK V PROGRAME ZA BREZDOMNE

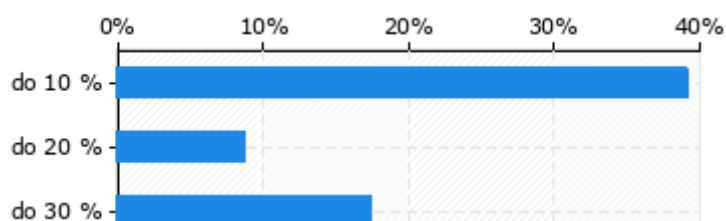
Med anketiranimi izvajalci jih je 15 (65%) odgovorilo, da se v njihove dejavnosti vključujejo tudi brezdomne ženske (glej graf 2).

Graf 2: Ali se v vaše dejavnosti vključujejo tudi ženske?

Anketiranci, ki so potrdili, da se v njihove programe vključujejo tudi brezdomne ženske so v nadaljevanju opredelili približno kolikšen je odstotek žensk v njihovih dejavnostih: 9 (39%) jih je označilo, da je delež vključenih žensk do 10%. Vsi ostali so označili, da je delež žensk nižji ali enak 30% (glej graf 3).

Graf 3: Približno koliko brezdomnih žensk je vključenih v vaše programe za pomoč brezdomnim?

STORITVE NAMENJENE BREZDOMNIM ŽENSKAM

V naslednjem vprašanju so izvajalci programov v katere se vključujejo brezdomne ženske navedli storitve, ki so namenjene tudi brezdomnim ženskam (glej graf 4).

Graf 4: Katere izmed vaših storitev so namenjene tudi ženskam?

SPECIFIČNE STORITVE ZA BREZDOMNE ŽENSKE

Od 15 anketirancev, ki izvajajo programe v katere se vključujejo brezdome ženske, jih je 7 (54%) opredelilo, da ne izvajajo specifičnih storitev za brezdome ženske. Ostali so med **dejavnosti, ki jih izvajajo specifično za ženske navedli:**

- (s frekvenco 2) razdeljevanje higienskih pripomočkov, možnost tuširanja, razdeljevanje rabljene obleke in obutve, možnost pranja obleke;

- (s frekvenco 1) nastanitev, prenočitev, možnost kuhanja svojega obroka, možnost priprave toplega napitka, uporabo računalnika, dostop do interneta, zdravstveno oskrbo in psihosocialno pomoč.

Naslednja vprašanja so bila namenjena le tistim anketirancem, ki izvajajo nastanitev ali prenočitev za brezdome ženske. Teh je bilo med anketiranci 6, kar znaša 26% vseh anketirancev oz. 40% anketirancev, ki so opredelili, da se v njihove programe vključujejo tudi brezdome ženske.

PROSTORI, KI SO NA RAZPOLAGO ZNOTRAJ NASTANITVE

V tabeli 3 so prikazani njihovi odgovori na vprašanje o prostorih, ki jih obsega namestitev, ki jo nudijo za brezdomne ženske.

Tabela 3: Katere prostore obsega posamezna enota oz. stanovanje?

PROSTOR	ŠTEVILO ODGOVOROV
kopalnica	6
spalnica	6
dnevna soba	3
jedilnica	4
kuhinja	5

SPOLNA SPECIFIČNOST NASTANITVE

V primeru dveh izvajalcev so enote za namestitev mešane po spolu, v primeru drugih štirih pa ne.

ŠTEVILO UPORABNIKOV V STANOVANJSKI ENOTI

Anketiranci so navedli, da v njihovi namestitvi za brezdomne ženske **biva od 2 do 5 uporabnikov v posamezni enoti oz. stanovanju.**

ŠTEVILO UPORABNIKOV, KI SI DELIJO SPALNI PROSTOR

Spalni prostor v nastanitve, ki so na razpolago tudi brezdomnim ženskam si deli različno število uporabnikov. Samo v enem primeru je spalni prostor namenjen enemu uporabniku, v dveh primerih pa dvema uporabnikoma. Ostale izvajalci programov pa so zabeležili, da si v njihovih nastanitvah spalne prostore deli štiri, pet ali celo devet uporabnikov.

LOČENOST MOŠKIH IN ŽENSK V INTIMNIH PROSTORIH

Od šestih sta dva izvajalca odgovorila, da v njihovi nastanitvi spalni prostori niso ločeni glede na spol uporabnikov. Polovica nastanitev, ki jih je zajela anketa, ima kopalnice in sanitarije ločene glede na spol uporabnikov, polovica pa ne.

KUHINJA

Vse nastanitve, ki jih je zajela anketa, omogočajo uporabo kuhinje. Kuhinjo si deli več uporabnikov – štiri do pet, v treh nastanitvah pa tudi več kot 10 uporabnikov.

DRUGE ZNAČILNOSTI NASTANITVE

Vse nastanitve zajete v anketi omogočajo uporabo pralnega stroja.

V dveh primerih je znotraj nastanitve mogoče imeti tudi hišnega ljubljence, v štirih pa ne. V petih primerih lahko imajo uporabniki sobne rastline. Vse nastanitve zajete v anketi omogočajo uporabo interneta in možnost uporabe in obdelave vrta. Vse nastanitve omogočajo uporabnikom, da prosto prihajajo in odhajajo v stanovanje.

4.1.2 Intervjuji z brezdomnimi ženskami

Podatke, pridobljene z intervjuji, sem kvalitativno obdelal po metodi kodiranja. Predstavljeni so v tabeli 4.

Tabela 4: Obdelava intervjujev po metodi kodiranja

SPLOŠNI PODATKI O INTERVJUVANKAH	STAROST	STAROST	39 let
			45 let
			58 let
			67 let
			70 let
	POKLIC IN IZOBRAZBA	POKLIC	delala kot maserka, negovalka v domu, natakarica v baru...
			frizer
			osebna terapevtka, imam tečaje za zdravo življenje
		ŠOLANJE	nedokončana gimnazija
			osnovna šola
			poklicna frizerska šola
			trgovska šola
	DRUŽINSKE RAZMERE	DRUŽINA	en otrok
			Nimam svojcev, otrok. Nisem poročena.
			starši živijo na obali
		STATUS – samska, poročena	Nisem poročena
			Se ločujem
			Sem ločena
		OTROCI	imam enega otroka
nimam otrok			
nimam otrok			
ODNOS INTERVJUVANK DO BREZDOMSTVA		IDENTIFIKACIJA S PROBLEMOM	SE IMA ZA BREZDOMKO
	Ne, nikoli		

	BREZDOMSTVA		Dokler nisem dobila bivalne, sem bila. Zdaj nisem.	
			Ne, nisem brezdomka	
			Ne.	
			nisem brezdomka	
			sem brezdomka	
			Zunaj spim od 43 .leta	
	KAJ PO NJIHOVEM MNENJU OPREDELJUJE BREZDOMSTVO?	NASTANITEV		Dokler nisem dobila bivalne, sem bila. Zdaj nisem.
				Zunaj spim
				Ne, nisem brezdomka, samo trenutno sem v situaciji, da ne najdem dobrega stanovanja, sobe
				Nikoli nisem spala na ulici, nisem brezdomka
			spim v zapuščeni hiši	
			LASTNINA	nimam nič svojega
	DRUŽINA, STARŠI	Ne, nikoli, imam družino, starše.		
MEJNI DOGODEK BREZDOMSTVA	ZAKLJUČEK PROGRAMA ZA ZDRAVLJENJE ODVISNOSTI		Od detoksa naprej.	
SITUACIJA INTERVJUVANK GLEDE NASTANITVE	PRENOČEVANJE	ZAPUŠČENA HIŠA	Skozi spim v tej zapuščeni hiši, že več let	
			Spim v zapuščeni hiši v Ljubljani	
		ZUNAJ	Zunaj spim	
		NE ZUNAJ	Koliko noči si v zadnjem mesecu prespala zunaj? Nobene.	
		V SVOJI HIŠI	Da, v moji hiši.	
	TRENTNA	PROGRAM	Trenutno bom pri vas (program Namestitvena podpora, ki deluje v okviru	

	NASTANITEV	NAMESTITVENE PODPORE DP VZD	Društva prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote – op. A.), V vaši namestitveni podpori za ženske Od danes naprej pri vas, v namestitivi za ženske.	
		BIVALNA ENOTA	V bivalni enoti.	
		STANOVANJSKA SKUPNOST VRHOVCI	V stanovanjski skupnosti na Vrhovcih.	
		LASTNA HIŠA	V svoji hiši.	
		STIGMA	Do zdaj sem dobila na Stigmi	
		BREZ NASTANITVE	BREZ NASTANITVE	Nimam je (nastanitve - op. A.)
			TRENTNO (ŠE) BREZ NASTANITVE	čakam od Kraljev ulice
	PREJŠNJA NASTANITEV		Med prvim valom korone sem bila v namestitvi na Rimski ulici (od Kraljev ulice).	
	VPLIV POMANJKANJA NAMESTITVE NA DRUGA ŽIVLJENJSKA PODROČJA	NAČIN ŽIVLJENJA	PREHRANJEVANJE	Jem kar dobim po Ljubljani
			PREŽIVLJANJE DNEVA	Samo spim noter, čez dan se zamotim po Ljubljani
OSEBNA HIGIENA			Tuširam se v Vinčenciji (Dnevni center za brezdomce, ki deluje v okviru Društva prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote – op. a.)	
PORABA DENARJA			(če imam nastanitev – op. A.) lažje preživim in kaj prihranim.	
VIR DO NASTANITVE	NASTANITEV ZNOTRAJ PROGRAMOV ZA POMOČ BREZDOMNIM	KRALJI ULICA	čakam od Kraljev ulice Povedali so mi eni na Kraljih ulice in sem poklicala.	
		STANOVANJSKI SKLAD	Imam referentko na stanovanjskem skladu.	
		STIGMA	na Stigmi sem zvedela za vas	

			Povedali so mi na Stigmi.
		DETOKS	Za Stigmo so mi povedali na detoksu
		DP VZD, OZARA, ALTRA	Društvo prostovoljcev VZD, Društvo Ozara, Altra.
	NELEGALNA NASTANITEV	PARTNER	Partner.
		KOLEGA	Za zapuščeno hišo mi je povedal kolega
ZNAČILNOST TRENUTNE NASTANITVE	NASTANITEV ZNOTRAJ PROGRAMOV	INTERNET	internet imam na telefonu.
			internet pa preko mobilnih podatkov
		KOPALNICA	lepo kopalnico
		KUHINJA	kuhinjo
		POSTELJA	dober jogi
		PRALNI STROJ	Imam pralni stroj
			Pralni stroj imam
			Tudi pralni stroj je notri ja
		DOMAČE ŽIVALI	domačih živali nimam.
	Domačih živali nimam.		
	SOBA	Po dolgem času svojo sobo	
NELEGALNA NASTANITE	INTERNET, PRALNI STROJ, KUHINJA, KOPALNICA?	Nimam ničesar.	
	DOMAČE ŽIVALI	Imam psa.	
KAJ SE JIM GLEDE NASTANITVE ZDI POMEMBNO?	ZAGOTOVLJENE OSNOVNE POTREBE	ELEKTRIKA	Da ima elektriko,
		VODA	vodo
		TUŠ	tuš

		POSTELJA	Po dolgem času svojo sobo in dober jogi
		TOPLOTA	Samo, da je toplo
		SVETLOBA	Svetlo je.
	ZASEBNOST	LASTNA SOBA	svojo sobo.
			Važno mi je, da sem sama v sobi
			da imaš eno svojo sobico
			Izgleda super, sem sama v sobi.
			Ne delim sobe z nikomer.
		ZASEBNOST	Se lahko v miru stuširaš, urediš, preoblečeš? Ja.
			Vsi pijani in zadeti, nobene zasebnosti, težko je bilo tam...Bilo je grozno.
		VELIKOST STANOVANJA	Dobra, a je malo stanovanje.
			je super, toplo, prostorno
			Meni izgleda super, je ful veliko, svetlo, super.
	Je bilo v redu, samo majhno		
	Premajhno stanovanje. 17m ² je premalo za dve osebi.		
	MIR	MIR	mir
	VARNOST	VARNOST	Počutim se varno.
			Počutim se zelo varno in imam svojo sobo.
	ODNOSI	ODNOSI S SOSTANOVALCI	in s cimro se nisva ujeli, to je to.
			Nisem bila zadovoljna. Različni ljudje so bili, z različnimi psihiatričnimi boleznimi. Počasi sem se navadila.
Vsi pijani in zadeti, nobene zasebnosti, težko je bilo tam...			
MNENJE INTERVJUJUVANK O DOSTOPNOSTI	JE V SLOVENIJI DOVOLJ PROGRAMOV	NI DOVOLJ NASTANITVENIH	Mislím, da ni dovolj,
		Zelo, zelo težko je najti namestitev za ženske, sploh če nisi na drogi ali	

NASTANITEV ZA BREZDOMNE ŽENSKE	ZA NASTANITEV BREZDOMNIH ŽENSK?	MOŽNOSTI	alkoholu...
		NASTANITVENIH MOŽNOSTI JE DOVOLJ	Mislím da je dovolj.
		JE IN NI DOVOLJ	Je, pa ni. Js ne rabim tovrstne podpore.
	SO NASTANITVE PRIMERNE ?	VELIKO NEPRIMERNIH	Mislím, da je veliko premalo dostojnih stvari. Luknje se že najdejo...
		NASTANITVE SO PRIMERNE	Mislím, da so nastanitve primerne.
		ENE SO PRIMERNE, DRUGE NISO	ene so primerne, druge manj.
MNENJE INTERVJUVANK O SISTEMSKIH TEŽAVAH NA PODROČJU NAMESTITEV BREZDOMNIH ŽENSK	TEŽAVE, KI JIH OPAŽAJO GLEDE PROBLEMA NASTANITVE BREZDOMNIH ŽENSK?	DRAGE NAJEMNINE	Ljubljana je draga.
		MALO STANOVANJ	Stanovanj je zelo malo. Moralo bi biti manj hotelov, pa večja stanovanja.
		PROBLEM TUJCEV	Če ne znaš slovensko, zate ni prostora.
		DOLGO ČAKANJE	Pet let sem čakala na to namestitev.
		NA NASTANITEV	Teško je priti na vrsto pri Kraljih ulice, dolgo se čaka na bivalno enoto

5 PREDSTAVITEV IN RAZLAGA REZULTATOV

VKLJUČENOST BREZDOMNIH ŽESK V PROGRAME ZA POMOČ BREZDOMNIM

Podatki pridobljeni s pomočjo ankete prikažejo pestrost storitev za pomoč brezdomnim v Sloveniji, s pomočjo katerih skušajo izvajalci zagotavljati brezdomnim uresničevanje osnovnih potreb po hrani, obleki, higieni, nastanitvi, osveščenosti, informiranosti, ustvarjalnosti, zdravstveni oskrbi in psihosocialni pomoči. **Kar 25% anketiranih izvajalcev pa je v anketi označilo, da se ženske v njihove programe ne vključujejo.** Vsi ostali poročajo o nizkem odstotku žensk, ki so vključene v njihove dejavnosti (40% jih odstotku, ki je nižji od 10, ostalih 60% pa o odstotku nižjem od 30%). **Anketa kaže torej na to, da si v programih namenjenim brezdomnim ženske uporabnice v manjšini, v nezanemarljivem deležu (25%) pa so ti programi namenjeni celo izključno moškim uporabnikom.**

SPOLNO SPECIFIČNE STORITVE ZA BREZDOMNE

Glede na to, da je 25% anketiranih izvajalcev opredelilo, da ne izvajajo programov za ženske in torej izvajajo programe izključno za moške uporabnike, lahko rečemo, da **v Sloveniji obstajajo spolno specifični programi za brezdomne, so pa le ti v glavnem namenjeni moškim.** Vsi ostali anketiranci izvajajo spolno nespecifične programe, a poročajo o nizkem deležu ženskih uporabnic. Kljub temu navajajo **specifične storitve za ženske** znotraj svojih programov, ki se nanašajo predvsem na zagotavljanje potreb v zvezi s higieno in obleko, izjemoma (ferkvenca 1) pa tudi na prenočevanje, informiranje, pripravo obroka in psihosocialno pomoč).

NASTANITVE, KI SO NA RAZPOLAGO BREZDOMNIM ŽENSKAM

Od 23 anketirancev jih le 6 navedlo, da v okviru svojih programov za pomoč brezdomnim, nudijo nastanitve tudi za brezdomne ženske. Od tega sta le dva izvajalca opredelila, da izvajata nastanitvene programe specifično za ženske. V ostalih primerih pa **gre za spolno mešane nastanitve, v katerih, glede na opredeljen odstotek v začetku ankete, prevladujejo moški uporabniki.**

Nastanitve, ki jih izpostavlja anketa, obsegajo naslednje prostore: spalnica, kuhinja, kopalnica. V polovici primerov obsega nastanitev tudi dnevno sobo. Lastna soba je glede na podatke ankete pri nastanitvah za brezdomne izjema. Podatki namreč kažejo, da si sobo pogosto deli več uporabnikov (celo do 9 uporabnikov v moških in do 5 uporabnikov spolno mešanih nastanitvah). V primeru več uporabnikov v skupnem spalnem prostoru lahko glede na dejstvo, da gre za spolno mešane programe in glede na opredeljen odstotek vključenosti brezdomnih žensk, sklepamo, da so ženske v manjšini. Podobno je tudi v primeru sanitarij in kopalnic, za katere je polovica vseh izvajalcev, ki nudijo nastanitev brezdomnim ženskam, opredelilo, da niso ločene po spolu.

POGLED INTERVJUVANK NA RAZISKOVALNI PROBLEM

Intervju sem opravil s petimi ženskami, ki so vključene v program Dnevnega centra za brezdomce. Intervjuvanke so različnih starosti (od 39 do 70 let) in imajo različne stopnje izobrazbe. Nobena izmed intervjuvank ni poročena, ena živi s partnerjem, dve pa sta navedli, da sta v postopku ločitve. Označile so, da nimajo otrok, razen ene, ki ima enega otroka.

Kljub temu, da so vse intervjuvanke poslužujejo storitev Dnevnega centra za brezdomce, se **le dve od petih identificirata z brezdomstvom**. Ena od njiju pravi, da je brezdomka že od 43 leta dalje, druga pa, da je bila brezdomka, dokler ni dobila možnosti bivanja v bivalni enoti.

Podatki nam omogočajo vpogled v to, kaj po mnenju intervjuvank opredeljuje brezdomstvo: **BREZDOMEK JE ZANJE NEKDO, KI:**

- **(dalj časa) NIMA (legalne) NAMESTITVE**

Intervjuvanka, ki spi v zapuščeni hiši oz. zunaj, o sebi pove, da je brezdomka. Intervjuvanka, ki živi v svoji hiši, se ne identificira z brezdomstvom, čeprav nima elektrike in se prehranjuje in tušira v Dnevnom centru za brezdomce. Tudi ostale intervjuvanke se (več) ne identificirajo z brezdomstvom, saj so vključene v nastanitvene programe (bivalna enota, nastanitvena podpora za ženske). Ena od njih npr. pove: *"Dokler nisem dobila bivalne, sem bila (brezdomka o.p. A). Zdaj nisem."* Druga intervjuvanka glede tega pravi: *"Ne, nisem brezdomka, samo trenutno sem v situaciji, da ne najdem dobrega stanovanja, sobe."* Trenutne odsotnosti namestitve torej ne povezuje s pojmom brezdomstvo.

- **NIMA LASTINE**

Ena od intervjuvank je na vprašanje *"Ali bi zase rekla, da si brezdomna oseba?"*, odgovorila: *"Da, sem brezdomka, nimam nič svojega."*

- **NIMA DRUŽINE**

Druga intervjuvanka je na isto vprašanje odgovorila: *"Ne, nikoli, imam družino, starše."* Pojem brezdomstva se v tem primeru nanaša na odsotnost doma v širšem smislu - dom ni le streha nad glavo, dom je tudi družina.

O **sprožilnih dejavnikih**, ki so intervjuvanke pripeljali do brezdomstva sicer nisem spraševal, kljub temu pa izvemo, da ena od njih povezuje začetek brezdomstva z zaključitvijo programa za zdravljenje odvisnosti.

Intervjuvanke so v različnih **situacijah glede trenutne nastanitve**. Ena od njih spi zunaj oz. v zapuščeni hiši, pri tem pa dodaja, da čaka na namestitev pri Kraljih ulice. Druga spi v svoji hiši, kjer ni elektrike. Ostale tri živijo v enotah za nastanitev brezdomnih.

Intervjuvanke prepoznavajo **VPLIV (NE)NASTANITVE** na različna življenjska področja:

- **PREHRANA**

Ena od intervjuvank, ki je brez nastanitve npr. pravi: "Jem, kar dobim po Ljubljani."

- **PREŽIVLJANJE VSAKDANA**

Intervjuvanka, ki spi v zapuščeni hiši razloži: "Samo spim noter, čez dan se zamotim po Ljubljani."

- **OSEBNA HIGIENA**

Intervjuvanka pove, da se tušira v Dnevnem centru za brezdomce.

- **PORABA DENARJA**

Intervjuvanka pravi, da porabi manj denarja sedaj, ko ima nastanitev.

Intervjuvanke, ki imajo nastanitev, smo vprašali, **kdo jim je pomagal do nastanitve**. V primeru nelegalne nastanitve (zapuščena hiša) je posredoval partner oz. kolega intervjuvanke. Do nastanitve znotraj programov za pomoč brezdomnim pa so intervjuvanke prišle s pomočjo različnih izvajalcev storitev za brezdomne. Omenjeni so Kralji ulice, Stigma, Detoks, Društvo prostovoljcev VZD, OZARA in ALTRA. V enem primeru pa je omenjen tudi organ, ki ni neposredno vezan na programe brezdomstva - t.j. STANOVANJSKI SKLAD.

V nadaljevanju so intervjuvanke opisale **nastanitve, v katerih bivajo**. Intervjuvanka, ki biva v svoji hiši, je navedla, da ima kuhinjo, kopalnico, pralni stroj, pri čemer pa nima elektrike. Do interneta dostopa preko mobilnih podatkov. Po poročanju intervjuvank so nastanitve v okviru programov za pomoč brezdomnim opremljene s kuhinjo, pralnim strojem in

internetom. V dveh primerih imajo uporabnice lastno sobo, nad čemer je bilo je večkrat izpostavljeno zadovoljstvo (npr.: "Po dolgem času imam svojo sobo.", "Važno mi je, da sem v svoji sobi." ipd).

Iz pridobljenih podatkov sem želel izvedeti **KAJ SE INTERVJUVANKAM ZDI POMEMBNO GLEDE NASTANITVE**. Podatke sem združil v štiri skupine, glede na potrebe, na katere se nanašajo:

- **OSNOVNE POTREBE**

Intervjuvanke so navedle, da mora imeti dobra nastanitev električno, vodo in tuš. V njej mora biti dovolj toplo in svetlo. Omenjen je tudi dober jogi za spanje.

- **POTREBA PO VARNOSTI**

V intervjujih je izražena potreba po varnosti: "Počutim se zelo varno..."

- **POTREBA PO MIRU**

"Pri vas mi je idealno, ker je mirno."

- **POTREBA PO ZASEBNOSTI**

Večkrat je izražena tudi potreba po zasebnosti. Ena izmed intervjuvank je imela s tem v zvezi slabo izkušnjo v eni od prejšnjih nastanitvev, ki jo je opisala takole: "Vsi pijani in zadeti, nobene zasebnosti, težko je bilo tam ... Bilo je grozno." S tem v zvezi je v intervjujih večkrat izražena potreba po lastni sobi: "Izgleda super. Sem sama v sobi.", »Samo, da je toplo in da imaš eno svojo sobico, drugo mi ni važno, nisem izbirčna." ipd. Prav tako bi lahko potrebo po zasebnosti povezali tudi z velikostjo stanovanja. Intervjuvankam premajhno stanovanje ne odgovarja ("Je bilo v redu, samo majhno.", "Premajhno stanovanje. 17m² je premalo za dve osebi."). Zadovoljstvo z namestitvijo povezujejo z prostornostjo in velikostjo stanovanja: "Meni izgleda super, je ful veliko...", "Je super, toplo, prostorno."

- **POTREBA PO DOBRIH ODNOSIH**

Na zadovoljstvo z nastanitvijo pomembno vplivajo tudi odnosi s sosojanci: ".. in s cimro se nisva ujeli, to je to.", "Nisem bila zadovoljna. Različni ljudje so bili, z različnimi psihiatričnimi boleznimi.", "Vsi pijani in zadeti, nobene zasebnosti, težko je bilo tam..."

S pomočjo intervjujev sem želel izvedeti tudi, **KAKŠNO JE MNENJE INTERVJUVANK GLEDE DOSTOPNOSTI NASTANITEV ZA BREZDOMNE ŽENSKE**. Njihova mnenja so bila različna. Ene so menile, da je nastanitvenih možnosti dovolj, druge pa so menile, da jih je premalo. Prav tako so ene odgovarjale, da so namestitve primerne, druge pa, da je veliko

teh stanovanj v slabem stanju (*"Mislim, da je veliko premalo dostojnih stvari. Luknje se že najdejo..."*). V zvezi s tem pa kot problem izpostavijo še: drage najemnine v Ljubljani (*"Ljubljana je draga."*), odnos do tujcev (*"Če ne znaš slovensko, zate ni prostora."*) in dolgo čakanje na namestitev, ko enkrat zaprosiš zanjo (*"Pet let sem čakala na to namestitev."*, *"Težko je priti na vrsto pri Kraljih ulice, dolgo se čaka na bivalno enoto."*).

6 PREDSTAVITEV PROGRAMA RESETTLEMENT - NAMESTITVENA PODPORA ZA BREZDOMNE ŽENSKÉ DRUŠTVA PROSTOVOLJCEV VZD

V Društvu prostovoljcev VZD so v novembru 2020 pričeli z izvajanjem novega programa za brezdomne ženske. V sodelovanju z Javnim stanovanjskim skladom MOL so v ta namen sklenili pogodbo za neprofitno stanovanje in pripravili program Resettlement - Namestitvena podpora za brezdomne ženske. Program je namenjen ženskam, ki so zaradi različnih življenjskih situacij ostale brez doma in si zaradi slabega socialno - ekonomskega položaja ne morejo zagotoviti varnega in primerne bivališča z ustrezno socialno mrežo in dostopa do osnovnih socialno - zdravstvenih ustanov ter storitev, ki posamezniku omogočajo človeško dostojanstvo. Cilj programa je zmanjševati stopnjo brezdomstva med ženskami in ustvarjati varno nastanitev za ženske v okviru našega programa.

OPIS STANOVANJA

Nastanitev se nahaja v centru Ljubljane, v bližini dnevnega centra za brezdomce, kjer potekajo podporne dejavnosti programa. Gre za štirisobno stanovanje v velikosti 80,61 m², katerega lastnik je Javni stanovanjski sklad MOL, najemnik pa Društvo prostovoljcev Vincencijeve zveze dobrote.

Stanovanje obsega dnevno sobo (15,31 m²), sobo (7,86 m²), sobo (10,41 m²), sobo (9,89 m²), kuhinjo (18,96 m²), kopalnico (3,75 m²), WC (3,67 m²), predsobo (7,21 m²) in garderobo (1,59 m²).

Stanovanje ob prevzemu ni bilo opremljeno, društvo pa je v tem času montiralo kuhinjo s štedilnikom in hladilnikom, uredilo kopalnico in opremilo spalne prostore. Trenutno se ureja dnevna soba v kateri bo nameščena tudi televizija. Internetni priključek se še ureja.

Stanovanje je izjemno prostorno in svetlo. Ogrevano je preko centralnega gretja.

V njem bi lahko nastanili do 6 uporabnic.

VEČ KOT LE STREHA NAD GLAVO

Program je oblikovan na podlagi širšega pogleda na brezdomstvo, ki ga je društvo prevzelo na podlagi dolgoletnih izkušenj. Brezdomstva ne obravnavajo le kot pomanjkanja strehe nad glavo ali ustreznega bivališča, ampak tudi kot pomanjkanje odnosov in družine s čimer posameznik izgubi osnovno varnost in pripadnost. Zato je program zastavljen tako, da so njegove uporabnice vključene ne le v stanovanjsko enoto, ampak tudi v socialno rehabilitacijo. Ta poteka v dnevnem centru za brezdomce in sicer v obliki kuharskih, ustvarjalnih in pogovornih delavnic, delovnih akcij itd. Določene dejavnosti v okviru socialne rehabilitacije pa potekajo tudi na sami lokaciji stanovanjske enote (skupno čiščenje prostorov, pogovor). S pomočjo naštetih dejavnosti naj bi uporabnice razvijale delovne navade, se učile socialnih veščin, komunikacije, sobivanja, skrbi za dom in tako ustvarjale zase prostor sprejetosti in pripadnosti.

Program nudi uporabnicam tudi strokovno pomoč pri reševanju in urejanju različnih težav (ureditev dokumentov in socialnega statusa, pomoč pri reševanju zdravstvenih težav in premagovanju odvisnosti, urejanje denarne socialne pomoči in zdravstvenega zavarovanja itd). Namen programa je namreč tudi nudenje podpore brezdomnim ženskam za gradnjo boljše prihodnosti in kvalitetnejšega življenja.

SPREJEM UPORABNIC:

Uporabnici je dodeljena možnost namestitve na podlagi:

1. oddane prošnje za sprejem v Namestitveno podporo za brezdomne ženske,
2. opravljenega osebnega pogovora z uporabnico,
3. uporabnica se mora strinjati z vključitvijo v socialno rehabilitacijo v programu Resettlement - Namestitvena podpora za brezdomne ženske
4. sklepa tima zaposlenih v društvu

Program se promovira preko centrov za socialno delo, varnih hiš, Društva za zmanjševanje škode zaradi drog - Stigma, azilnih domov, zdravstvenih ustanov itd. Informacija o programu je objavljena tudi na spletni in facebook strani društva.

PRVE IZKUŠNJE

Program Resettlement – Namestitvena podpora za brezdomne ženske deluje od novembra 2020 dalje. Na tem mestu povzemam poročilo, ki ga je o dosedanjih izkušnjah pripravila vodja programa, Andreja Ličen.

Od novembra do aprila so bile v program vključene štiri različne uporabnice. Gre za ženske, ki zaradi različnih okoliščin trenutno nimajo urejenega bivanja (nasilje v družini, odvisnost, psihične težave itd. odvisnost, kazni v drugih programih). Z uporabnicami so pred sprejemom opravili individualni pogovor, kjer so se seznanili s socialno problematiko uporabnic in možnostih reševanja le te. O morebitnem sprejemu so se pogovorili in odločili v timu zaposlenih.

Istočasno sta bili vključeni največ dve uporabnici hkrati. Tri uporabnice so program že zapustile in sicer prostovoljno. Točnega vzroka za odhode ne poznajo, menijo pa da se vzrok lahko povezuje s psihičnimi težavami, nerazumevanjem med sostanovalkami in možnostjo vrnitve v prejšnjo nastanitev (uporabnica je ostala brez nastanitve, potem ko je bila zaradi hujšega prekrška za določeno obdobje izključena iz Varne hiše društva Stigma; po preteku tega časa, pa se je tja vrnila). Trenutno je v namestitev vključena le ena uporabnica.

V tem času so imeli kar nekaj individualnih pogovorov tudi z drugimi ženskami, ki pa zaradi večjih težav z odvisnostjo, zdravjem ali neurejenostjo statusa za bivanje v Sloveniji, niso bile primerne za njihovo namestitev

Vse uporabnice so bile v namestitveni podpori vključene v socialno rehabilitacijo v dnevnem centru, kjer so se skupaj z drugimi uporabniki dnevnega centra in zavetišča udeleževale kuharskih delavnic, pripravljanja zajtrkov in večerij, čiščenja ter drugih aktivnosti. Opažajo pomanjkanje motivacije, delovnih navad in vztrajnosti.

Pri delu z brezdomnimi ženkami opažajo precej drugačno dinamiko v primerjavi z moškimi. Ženske hitreje odidejo iz namestitve in zahtevajo večjo samostojnost, med tem ko se pri moških kaže večja vodljivost, hitreje so zadovoljni, lažje se ustalijo, po drugi strani pa potrebujejo več spodbude, da bi razmišljali o prihodnosti in šli naprej. Ženske veliko razmišljajo o svoji prihodnosti in delajo načrte, ki pa so žal pogosto nerealni. Vse uporabnice, ki so zapustile program, so imele določeno socialno mrežo, ki jim je omogočila prehod iz ene nastanitve v drugo – ena je odšla k staršem, ena k bivšemu partnerju, tretja nazaj v drug program. Ob tem se postavlja vprašanje o kvaliteti odnosov znotraj te socialne mreže in vprašanje časa, ko se bodo zopet znašle brez strehe nad glavo.

7 ZAKLJUČEK

V zaključku bom skušal spoznanja naloge implementirati v program Resettlement – Namestitvena podpora za brezdomne ženske in tako nakazati smernice za razvoj programa.

S pomočjo spletne ankete za izvajalce programov za pomoč brezdomnim v Sloveniji sem preverjal hipotezo, da se izvajalci srečujejo tudi z ženskami, vendar specifičnih programov zanje ne izvajajo. Podatki iz ankete kažejo na to, da so med uporabniki storitev za brezdomce ženske v manjšini. Večina spolno specifičnih programov je namenjenih moškim uporabnikom. Kljub temu, da določeni izvajalci izvajajo spolno specifične storitve tudi za ženske, so le te, glede na celotno ponudbo storitev za brezdomce, v izraziti manjšini. To velja tudi za nastanitvene možnosti. V anketi sta zabeležena le dva primera, ko je nastanitev namenjena izključno ženskim uporabnicam. Ostali nastanitveni programi so namenjeni izključno moškim uporabnikom ali pa so mešane narave. Za slednje je anketa pokazala, da si moški in ženske v večini primerov ne delijo le stanovanja, ampak tudi spalne prostore, v polovici primerov pa celo kopalnico in sanitarije. Prostor, ki naj bi nudil varnost in zasebnost, si brezdomne ženske torej delijo z brezdomnimi moškimi in so pri tem mnogokrat v manjšini. Ta podatek je še bolj problematičen z vidika teoretičnih izhodišč, ki žensko brezdomstvo pogosto povezujejo z zlorabami, spolnim in fizičnim nasiljem moških, ki je lahko tako vzrok kot tudi posledica tega družbenega pojava. To kaže na potrebo po razvijanju spolno specifičnih programih za brezdomne ženske, še posebno takih, ki omogočajo nastanitev. Na podlagi tega spoznanja menim, da je dobro da Društvo prostovoljcev VZD ohranja vizijo razvoja specifičnih programov in storitev za brezdomne ženske ter še naprej išče načine, kako se jim približati in se odzivati na njihovo stisko.

Kot pomembno ocenjujem tudi spoznanje, da se intervjuvane uporabnice Dnevnega centra za brezdomce v večini ne identificirajo s pojmom brezdomstvo. Zase namreč trdijo, da niso brezdomke. Menim, da je to povezano z občutki sramu, ki jih prinaša stigmatiziranost brezdomstva, saj je le ta, ko gre za ženske, še večja. Intervjuvanke so povedale, da so informacijo in pomoč glede možnosti nastanitve pridobile v organizacijah, ki delujejo na področju brezdomstva. Omenjen je le en primer, ko je bila v zvezi s tem ponujena določena pomoč tudi s strani organizacije, ki se ne tiče neposredno brezdomstva (stanovanjski sklad). Na tem mestu se poraja vprašanje, kje in kako nasloviti ženske, ki sicer potrebujejo tovrstno pomoč, a same zase menijo, da niso brezdomke. Zaradi sramu in stigme se morda ne bodo želele obrniti na programe, ki že v svojem nazivu kažejo na svojo neposredno povezanost z

brezdomstvom. Ženske, ki mentalno ne želijo pristati na to, da so brezdomke, pomoči v tovrstnih programih ne bodo iskale programih, vanje se ne bodo želele vključiti ali v njih dalj časa sodelovati.

Program Resettlement – Namestitvena podpora za ženske je trenutno precej povezan s programom dnevnega centra za brezdomce, v prihodnosti pa menim, da bi, glede na ta spoznanja, lahko razmišljali v smeri ločevanje obeh programov, v kolikor je za izvajalca to mogoče. Na to bi morali biti pozorni že na ravni promocije programa, ki bi po mojem mnenju morala potekati ločeno od promocije drugih programov za pomoč brezdomcem. Ženske, ki se s težavo identificirajo s pojmom »brezdomstvo«, čeprav imajo tovrstne stiske, bi morali nagovarjati tudi preko bolj nevtralnih medijev in inštitucij, ki jih javnost ne povezuje z brezdomstvom (stanovanjski sklad, centri za družine, šolske svetovalne službe, zdravstvene ustanove ipd.). Pri tem bi bilo dobro razmišljati tudi o sprožilnih dejavnikih ženskega brezdomstva, da bi lažje predvideli, kje jih lahko naša informacija prestreže, še preden se njihova stiska bolj poglobi. V primeru naše ankete je bil tak sprožilni dogodek zaključek programa za zdravljenje odvisnosti, zato menim, da bi se bilo glede promocije programa dobro povezati tudi s tovrstnimi institucijami.

Nadalje pa bi bilo po mojem mnenju dobro razmišljati tudi v smeri ločevanja dejavnosti dnevnega centra za brezdomce in namestitve za ženske. Trenutno se dejavnosti socialne rehabilitacije, ki so dodana vrednost nastanitvenega programa, odvijajo na lokaciji dnevnega centra za brezdomce, v prihodnje pa bi predlagal, da se vsaj v določeni meri te dejavnosti preselijo na lokacijo stanovanja. Preko skupnega kuhanja, čiščenja, ustvarjanja, praznovanja in pogovorov bo stanovanje lahko počasi raslo v dom, kar pa lahko doprinese tudi k večji stalnosti uporabnic. Določene dejavnosti socialne rehabilitacije pa poleg tega lahko postopno preselili tudi na Mirenski Grad, kjer je sedež društva. Na tej lokaciji so bogate kmetijske površine, veliko neokrnjene narave in domače živali, kar bi gotovo blagodejno vplivalo na psihofizično počutje žensk.

Podatki pridobljeni s pomočjo intervjujev so izpostavili ključne potrebe, ki jih intervjuvanke povezujejo z nastanitvijo. Gre za OSNOVNE ŽIVLJENJSKE POTREBE, POTREBO PO VARNOSTI, MIRU, ZASEBNOSTI IN DOBRIH ODNOSIH S SOSTANOVALCI. Ta oris nam lahko pomaga pri nadaljnjem razvoju programa Resettlement – Namestitvena podpora za ženske. Stanovanje je na mirni lokaciji, je dovolj prostorno in definitivno omogoča zagotavljanje osnovnih življenjskih potreb, pa tudi potrebo po varnosti, miru in zasebnosti. Zaenkrat imajo stanovalke vsaka svojo sobo, kar se je v intervjujih pokazalo kot nekaj, nad

čimer so zelo zadovoljne. Seveda ne moremo zagotoviti, da bo tudi v prihodnje ostalo pri tem, saj nas razpisni pogoji s strani sofinancerjev programa omejujejo in določajo, da se prilagajamo povpraševanju. Če bo torej v prihodnje več žensk zaprosilo za nastanitev, uporabnicam lastne sobe ne bomo mogli ponuditi. Preko pogovornih delavnic pa smo jim lahko v oporo pri učenju socialnih veščin in sobivanja, razreševanju konfliktov in gradnji kvalitetnih medsebojnih odnosov.

Potreba po zasebnosti je brezdomnim ženskam zelo pomembna in o tem velja razmišljati tudi v prihodnje. Na eni strani je dobro, da jim znotraj programa omogočamo dovolj visoko stopnjo zasebnosti, po drugi strani pa lahko v tej potrebi prepoznavamo tudi njihovo ranjenost, nagnjenost k temu, da bi se odmaknile in skrile, ker se v globini ne počutijo sprejete in vredne. Zato menim, da bi morali bolj kot o zasebnosti razmišljati o tem, kako graditi zanje prostor sprejetosti in pripadnosti ter kako jih podpreti pri ustvarjanju doma. Sicer bodo kljub temu, da jim omogočimo nastanitev, na nek način ostajale brezdomke, vsaka v svoji sobi, v svoji nezdravi zasebnosti.

Podobno je tudi z njihovo željo po samostojnosti, ki jo opažajo zaposleni v društvu. Opažajo namreč, da brezdomne ženske težko prosijo za pomoč, ne pustijo se voditi, ne priznavajo svoje ranljivosti. Svoje probleme želijo reševati same. Tudi na račun tega se raje vračajo v nezdrava okolja in zbežijo, še preden lahko z njimi vzpostavimo nek globlji odnos. Te želje je seveda potrebno spoštovati, hkrati pa se tudi v tem primeru zavedati, da so lahko posledica strahu in slabih izkušenj v preteklosti. Tolikšna potreba po samostojnosti je lahko odraz mnogih razočaranj, ko je bila njihova nemoč izrabljena, ko so bile zapuščene in prepuščene same sebi. Zato je tudi tukaj potrebno odkrivati njihova globlja hrepenenja in iskati odgovore nanje. Seveda pa to ne bo mogoče, če nam bodo znova in znova zbežale. Zato je po mojem mnenju potrebno pristopati počasi, potrpežljivo in z občutkom, a z željo, da se jim v resnici približamo, kljub temu da nam na videz sporočajo, da tega ne želijo in ne potrebujejo.

8 SKLEPNE MISLI

Vrednost diplomske naloge prepoznavam predvsem v tem, da odpira izhodišča za nadaljnjo raziskovanje in preučevanje pojava brezdomstva med ženskami. Njihove stiske so še vedno v veliki meri prikrite, zato se zdi, da nanje še nismo našli pravih odgovorov. Menim, da je program Resettlement – Namestitev za brezdomne ženske, ki ga izvaja Društvo prostovoljcev VZD, dragocen poskus odkrivanja tabujev, zmanjševanja stigmatiziranosti in odpiranja prostora za iskanje odgovorov na globlje stiske in vzroke tega pojava. Naloga, kljub določenim pomanjkljivostim in omejitvam (nizko število intervjuvanih žensk, vsebinsko omejena raziskava ipd.) izpostavlja določena spoznanja, ki so izvajalcu lahko v pomoč pri nadaljnjem razvoju in načrtovanju programa. Začetni koraki programa so bili težki tudi zaradi izrednih razmer povezanih z epidemijo koronavirusa, a menim, da se program razvija v pravi smeri. Stanovanje, ki ga je društvo pridobilo s pomočjo stanovanjskega sklada, omogoča dobre pogoje za razvoj kvalitete programa. Izkušnje, ki jih Društvo prostovoljcev VZD ima na področju osebnega spremljanja družin in posameznikov v stiski, pa tudi dolgoletna praksa na področju brezdomstva, so pri tem izrednega pomena. Poleg smernic, ki sem jih nanizal v zaključku naloge, pa se mi zdi še najpomembnejše to, da društvo ostane (tudi v okviru programa za brezdomne ženske) zvesto svojemu osnovnemu namenu, ki ga odraža geslo: **SKUPAJ GRADIMO DOM.**

9 BIBLIOGRAFIJA

9.1 LITERATURA

1. Dekleva, B. in Razpotnik, Š. (2007). *Brezdomstvo v Ljubljani*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta UL.
- 2 in 7. Dekleva, B., Filipovič Hrast, M., Nagode, M., Razpotnik, Š. in Smolej, S. (2010). *Ocena obsega odkritega in skritega brezdomstva v Sloveniji*, (Zaključno poročilo študije). Ljubljana: Inštitut RS za socialno varstvo. Fakulteta za družbene vede UL in Pedagoška fakulteta UL.
3. Boškič, R. in Zajc, M. (1997). Brezdomstvo. *Teorija in praksa*, 34(2), 241 – 252.
8. Pirec Sansoni, A. (2011). *Stanovanjska izključenost in brezdomstvo žensk*, (Diplomsko delo). Ljubljana, Fakulteta za socialno delo UL.
9. Zaviršek, D. in Škerjanc, J. (2000). Analiza položaja izključenih družbenih skupin v Sloveniji in predlogi za zmanjšanje njihove izključenosti v sistemu socialnega varstva. *Socialno delo*, 39(6), 387 – 419.
10. Rupar, K. (2020). *Brezdomne ženske na poti skozi institucije*, (Magistrsko delo). Ljubljana, Pedagoška fakulteta UL.
12. Smonker, T. (2002). Brezdomstvo žensk in otrok, žrtev nasilja. *Socialno delo*, 41(5), 301 – 306.

9.2 VIRI

1. <https://www.feantsa.org/en/about-us/what-is-feantsa>
2. https://www.feantsa.org/download/ethos_slovenian_final6950802924614645317.pdf
3. <https://www.primorske.si/2011/08/29/delo-z-brezdomci-je-sestavljeno-iz-majhnih-korakov>
4. <https://www.rtv slo.si/slovenija/v-sloveniji-naj-bi-bilo-med-3-000-in-6-700-brezdomcev/434184>
5. <https://ipes-si.org/blog/2020/09/24/kraljice-ulice-nevidno-brezdomstvo-zensk/>
6. <https://www.zurnal24.si/slovenija/v-sloveniji-vse-vec-brezdomcev-318981>

10 SEZNAM PRILOG

Priloga 1: Spletna anketa organizacijam – Storitve za pomoč brezdomnim.....	53
Priloga 2: Vprašanja za delno strukturiran intervju z brezdomnimi ženskami	58

Priloga 1: Spletna anketa organizacijam – Storitve za pomoč brezdomnim

ANKETA

Pozdravljeni.

Pred vami je kratek vprašalnik o storitvah za pomoč brezdomnim. Anketa obsega 2 strani. Za reševanje boste potrebovali 5 minut. Prosimo, da s klikom na Naslednja stran pričnete z izpolnjevanjem ankete.

Q1 - Prosimo, navedite ime vaše organizacije.

Q2 - Katere storitve izvajate v okviru vašega programa za pomoč brezdomcem? (označite storitve, ki jih izvajate)

Možnih je več odgovorov

- Nastanitev
- Prenočitev
- Razdeljevanje obrokov
- Razdeljevanje hladnih obrokov
- Razdeljevanje higienskih pripomočkov
- Možnost tuširanja
- Možnost pranja obleke
- Možnost kuhanja svojega obroka
- Možnost priprave toplega napitka
- Delavnice za brezdomce (ustvarjalne, kuharske ipd.)
- Gledanje televizije
- Uporaba računalnika
- Dostop do interneta
- Zdravstvena oskrba
- Psihosocialna pomoč
- Razdeljevanje rabljene obleke in obutve
- Drugo:
- Drugo:
- Drugo:

Q3 - Ali se v vaše dejavnosti vključujejo tudi ženske?

- Da
- Ne

Q4 - Približno koliko brezdomnih žensk je vključenih v vaše programe za pomoč brezdomnim?

- do 10 %
- do 20 %
- do 30 %
- do 40%
- do 50%
- do 60%
- do 70%
- do 80%
- do 90%
- 100 %

Q5 - Katere izmed vaših storitev so namenjene tudi ženskam?

Možnih je več odgovorov

- Nobena
- Nastanitev
- Prenočitev
- Razdeljevanje obrokov
- Razdeljevanje hladnih obrokov
- Razdeljevanje higienskih pripomočkov
- Možnost tuširanja
- Možnost pranja obleke
- Možnost kuhanja svojega obroka
- Možnost priprave toplega napitka
- Delavnice za brezdomce (ustvarjalne, kuharske ipd.)
- Gledanje televizije
- Uporaba računalnika
- Dostop do interneta
- Zdravstvena oskrba
- Psihosocialna pomoč
- Razdeljevanje rabljene obleke in obutve
- Drugo:
- Drugo:
- Drugo:

Q6 - Katero od naslednjih storitev izvajate izključno za ženske?

Možnih je več odgovorov

- Nobene
- Nastanitev
- Prenočitev
- Razdeljevanje obrokov
- Razdeljevanje hladnih obrokov
- Razdeljevanje higienskih pripomočkov
- Možnost tuširanja
- Možnost pranja obleke
- Možnost kuhanja svojega obroka
- Možnost priprave toplega napitka
- Delavnice za brezdomce (ustvarjalne, kuharske ipd.)
- Gledanje televizije
- Uporaba računalnika
- Dostop do interneta
- Zdravstvena oskrba
- Psihosocialna pomoč
- Razdeljevanje rabljene obleke in obutve
- Drugo:
- Drugo:
- Drugo:

Naslednja vprašanja se nanašajo na namestitvene pogoje, ki jih v okviru vašega programa nudite brezdomnim ženskam.

Q7 - Katere prostore obsega posamezna enota oz. stanovanje?

Možnih je več odgovorov

- kopalnica

- spalnica
- dnevna soba
- jedilnica
- kuhinja

Q8 - Koliko uporabnikov je vključenih v posamezno enoto oz. stanovanje?

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7
- 8
- 9
- 10

Drugo:

Q9 - So v posamezno enoto oz. stanovanje vključeni tako ženske kot moški?

- Da
- Ne

Q10 - Koliko uporabnikov si deli stanovanje?

stanovanje se ne deli (1 uporabnik v stanovanju)

- 2 uporabnika
- 3 uporabniki
- 4 uporabniki
- 5 uporabnikov
- 6 uporabnikov
- 7 uporabnikov
- 8 uporabnikov
- 9 uporabnikov
- 10 uporabnikov

Drugo:

Q11 - Koliko uporabnikov si deli spalni prostor?

stanovanje se ne deli (1 uporabnik v stanovanju)

- 2 uporabnika
- 3 uporabniki
- 4 uporabniki
- 5 uporabnikov
- 6 uporabnikov
- 7 uporabnikov
- 8 uporabnikov
- 9 uporabnikov
- 10 uporabnikov

Drugo:

Q12 - So spalni prostori ločeni za ženske in moške uporabnike?

- Da
- Ne

Q13 - Je kopalnica ločena za ženske in moške uporabnike?

- Da
 Ne

Q14 - So sanitarije ločene za ženske in moške uporabnike?

- Da
 Ne

Q15 - Je v sklopu nastanitve omogočena uporaba kuhinje?

- Da
 Ne

Q16 - Koliko uporabnikov si deli kuhinjo?

kuhinje si ne delijo

- 2
3
4
5
6
7
8
9
10

Drugo:

Q17 - Je v sklopu nastanitve omogočena uporaba pralnega stroja?

- Da
 Ne

Q18 - Ali lahko uporabniki nastanitve prosto prihajajo in odhajajo v stanovanje?

- Da
 Ne

Q19 - Je v okviru nastanitve dovoljeno imeti hišne ljubljence?

- Da
 Ne

Q20 - Je v okviru nastanitve dovoljeno imeti sobne rastline?

- Da
 Ne

Q21 - Ali nastanitev omogoča uporabo interneta?

- Da
 Ne

Q22 - Ali imajo uporabniki nastanitve možnost uporabe in obdelave vrta?

Da
 Ne

Priloga 2: Vprašanja za delno strukturiran intervju z brezdomnimi ženskami

VPRAŠANJA

Pogled uporabnic Dnevnega centra za brezdomce DP VZD na nastanitveno problematiko brezdomnih žensk

1. Starost:
2. Izobrazba:
3. Poklic:
4. Družinska situacija (Poročena? Otroci? Svojci?)

SPLOŠNO

5. Ali bi zase rekla, da si brezdomna oseba?
6. Ali si kdaj bila?
7. Koliko si bila stara, ko si bila prvič brezdomka?

NASTANITVENA SITUACIJA

8. Kje spiš?
9. Koliko noči si v zadnjem mesecu prespala zunaj?
10. Si trenutno kje nastanjena?
11. Kdo ti je pomagal do nastanitve?
12. Kakšna je tvoja trenutna nastanitev?
13. Imaš kopalnico? Si lahko skuhaš? Si deliš sobo še s kom ...
14. Se počutiš varno? Ti namestitev omogoča vsaj minimalno zasebnosti?
15. Se lahko v miru stuširaš, urediš, preoblečeš?
16. Pralni stroj? Internet? Domače živali?
17. Si bila že kdaj nastanjena v kakšni od namestitev v okviru programov, ki so namenjeni podpori brezdomcem (zavetišča, namestitvena podpora).
18. Kako bi opisala to nastanitev? Si bila z njo zadovoljna? Kaj si pogrešala?

MNENJE GLEDE NASTANITVENIH POTREB BREZDOMNIH ŽENSK

19. Kaj se ti zdi pomembno pri nastanitvi? Kakšne pogoje bi si želela? Kaj pogrešaš?
20. Je težko najti varno namestitev v Ljubljani? Kam se lahko obrneš glede tega?
21. Se ti zdi, da je v Sloveniji dovolj programov za nastanitev brezdomnih žensk? Meniš, da so te nastanitve primerne?